

**Ibrahim Tepić: BOSNA I HERCEGOVINA U RUSKIM IZVORIMA
(1856—1878),**

»Veselin Masleša«, Sarajevo 1988, 586 strana

U cilju šireg angažmana na Balkanu i evropskoj Turskoj ruska vlada je u julu 1856. godine donijela odluku da se poveća broj konzularnih predstavnika u evropskoj Turskoj. Realizacija te odluke počela je već oktobra 1856. godine, kada je ruska vlada odlučila da se otvore konzulati u Sarajevu i Mostaru. Kroz te, i druge ruske konzulate u Skadru, Dubrovniku i Beogradu, prodefilirat će cijela plejada inteligentnih, obrazovanih ruskih konzula, čiji će iscrpni izvještaji (prave male studije) postati vrlo značajan istorijski izvor i na kojima naučno temelji svoju radnju dr I. Tepić. Zanimljivi temat te knjige je, pored uvoda, podijeljen u pet dobro ukomponovanih i opširnih poglavlja. U prvom (Ruski konzulati i konzuli u Bosni i Hercegovini i Dubrovniku posljednjih decenija osmanske vladavine, str. 17—76) dat je pregled osnivanja i rada ruskih konzulata u Dubrovniku (godina osnivanja se ne zna), Sarajevu (osnovan 1856), Mostaru (osnovan 1858) i iscrpne biografije ruskih konzula u Sarajevu (A. F. Giljferdinga, E. R. Ščulepnikova, A. N. Kudravceva), Mostaru (V. V. Bezobrazova, sekretara V. S. Jonina, N. N. Četveruhina, N. A. Ilarionova, J. P. Slavoljubova) i Dubrovniku (P. N. Stremouhova, K. D. Petroviča, A. S. Jonina, V. V. Makuševa).

U drugom poglavlju knjige (Položaj Bosne i Hercegovine u Osman-skom Carstvu, str. 77—240) obrađeni su značajni aspekti društveno-ekonomskog života u Bosni i Hercegovini (stanovništvo Bosne i Hercegovine, administrativno-upravna podjela, bosanske valije, komesari Porte, činovništvo, poreski sistem i socijalno-ekonomski položaj seljaštva, finansijski sistem, trgovina i saobraćaj i osmanska vojska i policija u bosanskom vilajetu). Veoma interesantne i za jugoslavensku historiografiju nove podatke autor daje o poreskom sistemu, posebno sa stanovišta poreskih obaveza kmeta prema crkvi i državi. Poreskim

opterećenjem kmet je bio doveden u beznadežan socijalni položaj. Oko 70% svojih prihoda seljak je morao plaćati crkvi i državi, čiji je osnovni prihod ubiran od desetine koja je, npr. u Hercegovini, činila 60% ukupnih prihoda. U kontekstu izučavanja ekonomskih odnosa sa Austro-Ugarskom ruske konzule zanimaju pojedine privredne grane, kao što je, npr., uvozno-izvozna trgovina. Osim za trgovinu ruski konzuli u Bosni i Hercegovini se interesiraju za vojna pitanja (regrutacije, vojni kadrovi, naoružanje, brojnost armije), policijske snage, administraciju, finansijski sistem i sl.

Seljačkim pokretima u Bosni i Hercegovini krajem šeste i početkom sedme decenije 19. vijeka (Ustanak hrišćanskog stanovništva u istočnoj Hercegovini 1857—1863, pokret seljaka u Bosanskoj krajini i Posavini 1858. i posljedice) posvećeno je treće poglavlje knjige (str. 241—354). Hercegovačke ustanke duž crnogorsko-turske granice veoma pomno prate ruski konzulati u Dubrovniku, Sarajevu i Mostaru. Iz njihovih izvještaja vidljive su konzulske simpatije za ustanike, s kojima često i lično kontaktiraju. Za razliku od hercegovačkih ustanaka, za čiji glavni uzrok ruski konzuli smatraju nepoštivanje hatihumajuna, ustanci u Bosanskoj krajini i Posavini 1858. godine za ruske konzule nisu bili u centru pažnje. O njima su konzuli obaviješteni posredno, preko evropske i ruske štampe, koja stoji na pozicijama opravdanja i odbrane ustaničkih pokreta. Ustanku u Hercegovini, pa zatim u Bosni, 1875—1878. u knjizi je dato dosta prostora. Cijelo četvrto poglavlje (Bosanskohercegovački ustanak 1875—1878. godine i posljedice, str. 354—493) posvećeno je seljačkim ustancima, čije su posljedice imale znatnog uticaja ne samo na tok bosanskohercegovačke nego i evropske istorije. Stojeći na stanovištu da su ustanak u Hercegovini i Bosni dva odvojena specifična ustanka, autor o njihovim uzrocima, tokovima i posljedicama iznosi nove interesantne podatke. Ruski konzularni izvještaji o bosanskohercegovačkom ustanku su u početku dosta šturi da bi izbijanjem srpsko-crnogorsko-turskog sukoba 1876. postali opširniji i češći s izrazitom namjerom da ustanak prate u kontinuitetu. Neki ruski konzuli, pored svojih iscrpnih izvještaja, iznose i svoje vizije rješenja bosanskohercegovačkog pitanja, Kudravcev npr. Slabo obaviještena o podjeli interesnih sfera između Rusije i Austro-Ugarske do Sanstefanskog mira 1878. i informisana post festum o rezultatima Berlinskog kongresa i okupaciji Bosne i Hercegovine, ruska javnost je izrazito neraspoločena prema Austro-Ugarskoj i njenim ciljevima na Balkanu. Obaviještena preko austrijske i srpske štampe, ruska javnost sa simpatijama gleda na pokret otpora bosanskohercegovačkog stanovništva.

Udjelu Rusije u kulturno-prosvjetnom životu, koji je bio u sjenci društveno-političkog života, posvećeno je peto poglavlje knjige (Prisustvo Rusije u kulturno-prosvjetnom životu Bosne i Hercegovine, str. 494—542). Autor konstatuje da taj udio nije bio velik i da je ograničen na dostavljanje ruskih crkveno-školskih knjiga i školovanje tridesetak mladića iz Bosne i Hercegovine na ruskim univerzitetima

i akademijama. Ruska pomoć bosanskohercegovačkim školama nije bila zanemarljiva. Neke su škole, zahvaljujući toj pomoći, postojale.

Na kraju knjige je dat naučno zreo zaključak na srpskohrvatskom i engleskom jeziku.

Knjiga Ibrahima Tepića je značajan doprinos bosanskohercegovačkoj i jugoslavenskoj historiografiji. Neće zvučati neskomromno ako kažemo da je knjiga dobro naučno fundirana sinteza bosanskohercegovačke istorije 1856—1878, ali je ipak nekompletna i nesveobuhvatna bez turske građe za taj period. Još uvijek je turska građa za taj period bosanskohercegovačke istorije dosta nepoznata jugoslavenskim naučnicima, pa bi trebao neko, kao dr Tepić ruske, »prekopati« carigradske arhive, čiji bi fondovi dali odgovor na mnoga neriješena pitanja bosanskohercegovačke istorije.

Izbor izvora, literature, način izlaganja i zreli zaključci odaju autora koji čvrsto stoji na naučnom tlu. Možda su ekscepti konzulskih izvještaja mogli biti i kraći, pa bi se čitalac lakše snašao u mnoštvu podataka i činjenica. Izdavač »Veselin Masleša«, Biblioteka »Kulturno nasljeđe«, koji je knjigu solidno uredio, i ovoga je puta napravio pravi izbor. Izdavaču i naučnicima bismo, na kraju, zaželjeli buduću tješnju i češću saradnju koja bi rezultirala sa više ovakvih i sličnih kapitalnih djela. Napominjemo da je potpuno opravdano društveno i naučno priznanje Nagrada »Veselin Masleša« koja je dodijeljena Tepićevoj knjizi.

Mr Edin Čelebić